

вався обов'язок колгоспу видати колишньому колгоспнику його трудову книжку в день припинення членства в колгоспі і в установленому в колгоспі порядку провести розрахунок¹.

Отже, припинення членства (членських правовідносин) у сільськогосподарських підприємствах є юридичним фактом, що має таке ж самостійне значення, як і його виникнення. Припинення членства виступає одночасно і як правоприпиняючий (для членських майнових, земельних, трудових, організаційно-управлінських правовідносин), і як правопороджуючий, правостворюючий (для майнових, земельних, трудових правовідносин за участю колишнього члена сільськогосподарського підприємства) юридичний факт. Припинення членства в сільськогосподарських підприємствах не викликає нових правовідносин, що впливають з членських організаційно-управлінських правовідносин, оскільки останні не містять майнових елементів. Припинення членських трудових правовідносин на підставі припинення членства додатково підтверджує існування як підстави їх виникнення (членських трудових правовідносин) фактичного складу (його елементами виступають виникнення членства та визначення трудової функції члена підприємства).

Перспективною для подальших наукових розвідок у напрямку обговорюваних проблем може бути юридична характеристика підстав припинення інших (окрім членських) внутрішніх правовідносин у сільськогосподарських підприємствах.

¹ Примірний Статут колгоспу. – С. 35.

А. Д. Марушев, канд. юрид. наук, доцент Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого

Застосування методів документального аналізу облікових документів у правоохоронній діяльності

Використання окремих методів документального аналізу в правоохоронній діяльності належать до однієї із теоретичних проблем застосування спеціальних знань у процесі взаємодії правоохоронних та інших державних органів, посадових осіб та спеціалістів. Проблеми використання в процесі виявлення і розслідування економічних злочинів спеціальних знань з галузі фінансів, ціноутворення, оподаткування, бухгалтерського обліку розглядалися такими вченими-криміналістами, як Р. С. Белкін, Б. Є. Богданов, О. Н. Колісниченко, В. О. Коновалова, Г. А. Матусовський, С. С. Ординський, В. Г. Танасевич та ін.

Більш детально використання окремих методів документального аналізу викладені вченими в окремих методиках розслідування господарських злочинів, а також у прикладній дисципліні — «судовій бухгалтерії». В окремих розділах дисципліни, як правило, дається характеристика порядку й меж використання бухгалтерського, економічного й документального аналізу в юридичній практиці. Але, на наш погляд, авторами недостатньо конкретизуються методи документального аналізу по виявленню ознак вчинення окремих правопорушень. О. М. Бандурка, І. М. Червяков

та О. В. Посилкіна зазначають, що нині економічні злочини істотно відрізняються від тих, які були характерні ще десять–п'ятнадцять років тому. Якщо раніше економічні злочини за способом вчинення були досить простими: розкрадання шляхом розтрати, оплата фактично невиконаних робіт, включення до відомості на оплату праці «мертвих душ», приписки, спекуляція тощо, то нині із ускладненням механізму функціонування народного господарства змінилися, стали більш складними й тонкими способи й методи злочинних дій в економічній сфері¹. Усі ці зміни в економіці і потребують від правоохоронних органів використання в процесі виявлення і досудового слідства господарських злочинів не лише знань загального характеру з галузі бухгалтерського обліку, а й умілого застосування методів документального аналізу у своїй діяльності.

У спеціальній економічній та юридичній літературі виділяються такі групи методів виявлення правопорушень, як спеціальні методи фінансово-економічного аналізу, методи документального аналізу та методи фактичного контролю за господарськими операціями. До спеціальних методів фінансово-економічного аналізу, які використовуються з метою виявлення злочинів, слід віднести: метод сполучених зіставлень; метод спеціальних розрахункових показників; метод стереотипів; метод коригувальних показників. Характерно, що усі ці методи ґрунтуються на принципі непротиріччя системи економічних показників господарської діяльності підприємства.

Аналіз практики показує, що для суб'єктів правоохоронних органів використання спеціальних методів фінансово-економічного аналізу є досить складним процесом, який потребує багато часу, якого завжди бракує, а також відповідної кваліфікації, наявності штатних можливостей для реалізації результатів аналізу тощо. Крім того, при застосуванні цих методів спочатку, як правило, використовуються методи дослідження виявлених та вилучених документів, тобто документальний аналіз, а потім вже застосовуються методи фінансово-економічного аналізу. На наш погляд, при виявленні правопорушень у господарській діяльності

¹ Бандурка А. М., Червяков І. М., Посылкіна О. В. Фінансово-економічний аналіз: Учебник. – Х.: Ун-т внутр. дел, 1999. – С. 9.

необхідно застосовувати не окремі методи, а сукупність методів фінансово-економічного аналізу, методів дослідження документів та методів фактичного контролю за законністю проведення фінансово-господарських операцій.

У загальному вигляді документальний аналіз може розглядатись як ретроспективне дослідження фактичних обставин, що виявляються в особливостях зовнішнього оформлення або в отриманні облікових документів для визначення відповідності досліджуваного процесу встановленим нормам, правилам та інструкціям¹. Отже, загальним об'єктом дослідження методами документального аналізу є документи бухгалтерського обліку, а у ряді випадків неофіційні облікові документи. Мета документального аналізу — це вивчення особливостей оформлення окремого облікового документа і виявлення протиріччя в його змісті, встановлення кількох облікових документів, що відображають ту саму господарську операцію, та виявлення протиріччя у змісті між ними; виявлення відхилення у змісті облікових даних, що містяться в документах, від звичайного порядку руху матеріальних цінностей.

Відповідно до цього методи дослідження облікової інформації поділяють на три групи: 1) прийоми дослідження окремого документа; 2) прийоми дослідження кількох документів, які відображають певну господарську операцію або взаємопов'язані операції; 3) прийоми перевірки відображення господарських операцій в бухгалтерському обліку².

До першої групи належать такі прийоми дослідження, як перевірка документа по формі (повнота і правильність заповнення необхідних реквізитів, які характеризують якісні та кількісні риси господарської операції), нормативна перевірка документа (зіставлення фактичних даних, відображених у документі, з встановленими нормативами, тарифами, розцінками), арифметична перевірка документа (встановлюється правильність підсумкових показників як за горизонтальними, так і за вертикальними рядками).

¹ Судова бухгалтерія: Підручник / В. М. Глібко, О. П. Бушан. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – С. 113.

² Бандурка А. М. и др. Основы судебной бухгалтерии: Учебник – Х.: Изд-во НУВД, 2001. – С. 146.

Застосування цих прийомів дослідження окремого документа дозволяє виявити окремі ознаки підробки облікових документів.

До другої групи належать прийоми, які дозволяють виявити протиріччя в змісті кількох документів, що відображають взаємопов'язані господарські операції, а саме метод зустрічної перевірки (зіставлення кількох примірників того самого документа з метою встановлення тотожності або перевірка відображення господарської операції в документах іншого підприємства) та метод взаємного контролю (зіставлення окремих облікових даних у різних взаємопов'язаних документах або зіставлення даних різних систем обліку — бухгалтерського, оперативного, в яких прямо чи опосередковано відображається фінансово-господарська операція). Перелічені прийоми заставлення взаємопов'язаних облікових документів дозволяють визначити суть здійснення фінансово-господарської операції, а саме виявити фіктивні операції, безтоварні операції тощо.

Третю групу складають прийоми, які дозволяють виявити відхилення від звичайного руху товарно-матеріальних цінностей на підприємстві шляхом відновлення кількісно-сумового обліку, контрольного зіставлення, зворотної калькуляції.

За допомогою методу відновлення кількісно-сумового обліку можна відновити записи в картках аналітичного обліку за всіма найменуваннями матеріальних цінностей з подальшим відновленням записів на синтетичних рахунках. Цей метод дозволяє виявити нестачі та лишки товарно-матеріальних цінностей, які утворилися внаслідок пересортування однорідних товарів або навмисного знищення реєстрів бухгалтерського обліку чи фальсифікації аналітичного (складського) і синтетичного обліку.

Метод контрольного зіставлення дозволяє виявити фактичну кількість залишків товарно-матеріальних цінностей за певний інвентаризаційний період, встановити нестачу товарів або реалізацію необлікованих товарів. Як зазначає С. С. Ординський, «контрольне зіставлення може сприяти виявленню кожної з форм обману, навіть таких, як обмірювання й обваження»¹.

¹ Ординский С. С. Расследование хищений в торговых организациях: Методическое пособие для следователей. — М.: Госуд. изд-во юрид. литературы, 1954. — С. 174.

Метод зворотної калькуляції дозволяє визначити доброякісність продукції, факти утворювання лишків продуктів із подальшою їх реалізацією, особливо в місцях громадського харчування. Його зміст полягає у встановленні повноти (кількісної та якісної) закладення компонентів при виготовленні продукції (страв), а також дотримання передбачених рецептурою норм закладки, які містяться в калькуляційних картках.

Крім того, застосування цих методів документального аналізу дозволяє виявити в облікових документах такі ознаки, як повне або часткове невідображення поточної фінансово-господарської діяльності; відображення вигаданих фактів господарської діяльності; відображення невірних відомостей про зміст, дату або суму насправді здійсненого факту господарської діяльності; відображення фактів господарської діяльності, які насправді не відбувалися; відображення незаконних але насправді здійснених фактів господарської діяльності; неузгодженість у записах одних тих самих фактів господарської діяльності у різних облікових реєстрах; подробеності запису про окремі факти господарської діяльності у документах аналітичного обліку; фактів необґрунтованого списання активів та інші.

При виявленні та розслідуванні господарських злочинів необхідно враховувати, що ознаки способів вчинення цих злочинів завжди пов'язані з документальним оформленням технологічних та виробничих процесів, складанням певного обсягу відповідних документів бухгалтерського обліку по цих операціях та документів інших підприємств, які можуть мати певне відношення до підприємства, в якому вчинено злочин. На дану обставину звертає увагу і М. І. Камлік, зазначаючи що при застосуванні методів економічного аналізу кількість економічних показників, які відображають господарську діяльність підприємства в різних формах і звітності, дуже велика. Тому необхідно відбирати лише ті показники, які відповідають меті аналізу¹. Наприклад, аналіз балансу необхідно проводити шляхом зіставлення показників балансу на початок року з відповідними показниками на кінець попереднього року, показників окремих статей балансу з відповідними по-

¹ Камлік М. І. Судова бухгалтерія. Підручник. — К.: Атака, 2000. — С. 64.

казниками інших форм звітності. Аналіз окремих показників балансу дозволяє виявити такі способи вчинення злочинів, як незаконне списання матеріальних цінностей; балансова величина дебіторської заборгованості може вказувати на безтоварні операції; балансові розміри прибутку на собівартість продукції, до якої можуть бути включені списані цінності і засоби або господарські операції, які взагалі не використовувались у виробничому процесі, та інші.

Отже, використання методів документального аналізу правоохоронними органами дозволяє одержати кількісну і якісну оцінку здійснених господарських операцій, виявити окремі правопорушення, встановити відповідальність посадових осіб та визначити розмір їх матеріальної або іншої відповідальності. На наш погляд, у сучасних умовах необхідна розробка конкретних рекомендацій щодо застосування методів документального аналізу правоохоронними органами по встановленню суперечностей між окремими обліковими показниками і на їх основі виявлення ознак окремих правопорушень.

КОНФЕРЕНЦІЇ ТА СЕМІНАРИ

Європейська інтеграція після прийняття Конституції для Європи: проблеми і перспективи розвитку (огляд наукового семінару)

21 жовтня 2005 року Інститут державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України й Харківський громадський фонд місцевої демократії провели науковий семінар «Європейська інтеграція після прийняття Конституції для Європи: проблеми і перспективи». В роботі наукового семінару взяли участь представники Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування АПрН України, Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, Європейського молодіжного клубу та громадських організацій.

При відкритті наукового семінару до учасників звернулися з привітанням Ю. П. Битяк (директор Інституту державного будівництва та місцевого самоврядування) та О. С. Мірошник (директор Харківського громадського фонду місцевої демократії).

Науковий семінар пройшов у формі єдиного пленарного засідання.

З доповідями на семінарі виступили: канд. юрид. наук, доцент О. В. Тарасов «Юридична природа об'єднаної Європи», канд. юрид. наук, доцент І. В. Яковюк «Інституційний механізм ЄС за Конституцією для Європи», канд. юрид. наук О. Я. Трагнюк «Адаптація права України до права ЄС — як складова механізму євроінтеграції», аспірант В. Г. Гуцель «Функції національних

держав і Європейського Союзу: питання співвідношення», здобувач Ю. В. Байдін «Про межі суверенітету держав-членів ЄС: постановка питання», в обговоренні яких взяли активну участь учасники семінару. Тези доповідей наводяться.

На закритті семінару виступили Ю. П. Битяк і О. С. Мірошник, які зазначили його важливість, належний науково-практичний та організаційний рівень, обґрунтованість висловлених точок зору щодо актуальної проблеми державно-правового розвитку європейських держав в умовах європейської інтеграції.

*Матеріали підготував І. Яковюк, заступник директора
НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування АПрН України
з наукової роботи,
кандидат юридичних наук, доцент*

О. В. Тарасов, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права Національної юридичної академії України імені
Ярослава Мудрого

Юридична природа об'єднаної Європи

1. Питання правосуб'єктності Європейського Союзу (ЄС) є дискусійним у науці міжнародного права. Були запропоновані підходи, що визнавали ЄС федеративним (конфедеративним) об'єднанням, подібним до держав утворенням, ММУО, об'єднанням *suī generis* та ін. При цьому досить часто плутають ЄС з Європейськими співтовариствами (ЄСПв), а міжнародно-правовий статус держав-учасниць Договору про ЄС від 7 лютого 1992 року зі статусом держав-членів ЄСПв.

2. Згідно з концепцією правової особи ЄСПв складаються з двох ММУО (Європейське Співтовариство та Євроатом), які є окремими юридичними особами, що мають спільні органи — Раду ЄС, Єврокомісію, Європарламент та ін. Ці ММУО здатні уклада-

ти міжнародні договори. Зокрема, Угода про партнерство та співробітництво між ЄСПв і Україною від 14 червня 1994 року (УПС) була підписана окремо Співтовариствами і державами-членами. Таким чином, міжнародно-правовий статус держав-членів у рамках статутів ММУО і поза ними відрізняється. Відповідно, коли мають на увазі статус держав у рамках ММУО слід застосовувати термін «держави-члени». Коли такі ж самі держави діють поза межами статутів ММУО, слід говорити про «держави-учасниці» відповідного міжнародного договору.

3. Держави-учасниці Договору про ЄС надали можливість Раді ЄС укладати від свого імені міжнародні договори (ст. 24) з третіми країнами. Так, Протокол до УПС про приєднання до неї десяти нових держав-членів ЄС від 29 квітня 2004 року було підписано окремо за ММУО Радою ЄС та Єврокомісією, а за держави — окремо Радою ЄС. Відповідно Рада ЄС виступила у двох юридичних вимірах — як орган ММУО та як міжнародний орган держав-учасниць Договору про ЄС. Це стало можливим лише тому, що держави-члени Співтовариств є одночасно і державами-учасницями Договору про ЄС. Але з юридичної точки зору не слід плутати ці різні міжнародно-правові статуси держав.

Окреслена складна міжнародно-правова ситуація дозволяє говорити про міжнародну правосуб'єктність лише двох ММУО (Європейське Співтовариство та Євроатом), що мають спільні органи, а не Європейського Союзу як сукупність держав-учасниць Договору про ЄС. Дійсно, спірним є питання про міжнародну правосуб'єктність самої Ради ЄС, коли вона діє не як орган Співтовариств, а як окремий міждержавний орган згідно з Договором про ЄС. До прийняття Конституції ЄС, яка б вирішила це питання шляхом визнання міжнародної правосуб'єктності ЄС, Рада ЄС одночасно має такі правові статуси — один з органів Європейського Співтовариства, один з органів Євроатома, окремий міждержавний орган держав-учасниць Договору про ЄС 1992 року. На жаль, така ситуація створює на практиці юридичну невизначеність та плутанину правових статусів серед учасників міжнародних правовідносин.